

AYDIN HACIYEV

AZƏRBAYCAN
UŞAQ
ƏDƏBİYYATI
TARİXİ

83.8 Hz

11.14

AYDIN HACIYEV

AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATI TARİXİ

*Ali məktəblərin filologiya fakültələrinin tələbələri
və orta məktəblərin ədəbiyyat müəllimləri
üçün vəsait*

2015-1102

F. Kəçəri adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 36289

«TƏHSİL» NƏŞRİYYATI
BAKI-2004

Bu gözəl şerin ideyası çox ibrətamizdir. Şerin ideyası uşaq və gənclərə ən yaxşı insani sifətlər aşılayır.

Uşaq ədəbiyyatı mütəxəssisi, professor Qara Namazov Məmməd Aslanın bu əməksevər keyfiyyətindən söhbət açarkən haqlı olaraq yazır:

«Texniki inqilab əsrinə bu günün əşyalarını nağıllardan, laylalar-dan süzülüb gələn canlı, obrazlı xalq dili ilə balalarımıza çatdırmaq mövzunu doğmalaşdırmaq vasitəsidir. Qupquru qəzet dili ilə yazılan əsərlər uşağın təxəyyülünə qanad verməz, dilində yeni sözlər gö-yərtməz».¹

M.Aslanın yaradıcılığına nəzər salsaq, görürük ki, şair uşaqlara müəyyən təbiət və cəmiyyət hadisələrindən daha çox, Azərbaycan di-linin şirinliyini, gözəlliyini, lakonikliyi öyrətmək problemlərini orta-ya atr.

M.Aslan uzaq keçmişimizdən, bəzən qoyunçuluq və maldarlıqla bağlı məsələlərdən, xalqımızın toxuculuq sahəsindəki sənətkarlığın-dan da uşaq və gənclərə yeni-yeni maraqlı məlumatlar verir. Xalça to-xumağın sirləri, orada istifadə edilən alətlər haqqında M.Aslan nəinki uşaqları, hətta böyük oxucuları da məlumatlandırır. Əriş, arğac, həvə, kirkit kimi alətlərin vəzifələri də izah edilir:

Bu hana ağacıdır,

Bu, əriş arğacıdır.

O, gördüyün kirkitdir,

İlmələri bərkitdi,

O da gonbul həvədi,

Dişlər sanki dövədir.

Məmməd Aslanın şerlərində təkcə təbiət hadisələri, heyvanlar alə-mi haqqında deyil, uşaqlara hazırcavablıq, sözü yerində demək, bəda-hətən söz demək cəhətləri də öyrədilir.

– Səftər, durma gecədir,

Başda papaq keçədi.

Səndən bir söz soruşum:

– Göydə ulduz neçədir?

¹ Qara Namazov. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı, 1984, səh. 284

– Hər nə desən qanaram,

İnanmasan, qınaram,

Sən göyə nərdivan qur,

Mən də çıxıb sanaram!

Bu tapmaca xarakterli şer uşaqları maraqlandıran, onları hazırcavablıqə öyrədən əsərdir. M.Aslan uşaq və gənclərə Azərbaycan dilinin bədiiliyini yalnız öz şerlərində yox, həmçinin televiziya verilişlərində, kinossenarilərində də təbliğ edir.

Rafiq Yusifoğlu (1950)

Rafiq Yusifoğlu 1950-ci ildə Qubadlıda anadan olmuşdur. O, orta təhsilini Qubadlıda aldıqdan sonra, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Uni-versitetinin filologiya fakültəsini bitirmişdir. O, bir müddət Sumqayıtın orta məktəblərində öz ixtisası üzrə müəllimlik etmişdir. Bu illərdə R.Yusifov Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasında oxumuş, «Azərbaycan poemalarının inkişaf problemləri» mövzusunda dissertasiya yazıb müdafiə etmişdir. O, tənqidçilərin Moskva müşavirəsində iştirak etmişdir. «Göyərçin» jurnalında əvvəl əməkdaş, sonra baş redaktor vəzifəsində çalışmışdır. Rafiq Yusifoğlu «Yurdum-yu-vam», «Ətirli düymələr», «Qəm karvanı», «Həsret köçü», «Şirin yağış», «Bahar qatarı», «Böyük arzuya gedən yol» və s. kitabların müəllifidir.

Rafiq Yusifoğlu «İlin ən yaxşı kitabı», «Vətən», «Qızıl qələm» və s. mükafatların müəllifidir. Rafiqin uşaq ədəbiyyatı sahəsindəki fəaliyyə-ti daha çox yaddaqalandır.

Onun tərbiyəvi-əxlaqi mənə kəsb edən şerləri Azərbaycan məktəb-lərinin dərslərlərində özünə xüsusi yer tutmuşdur. Şairin şerləri xarici dillərə də tərcümə olunmuşdur.

Onun əsərləri gənc oxucuları doğma torpağımızın zəngin gözəlliyi ilə tanış edir. O, oxucusuna gah xalqımızın tarixi keçmişi haqqında məlumatlar verir, gah oxucuları canlı təbiətlə tanış edir. Bütün bu

mövzuların təsvirində canlı peyzaj yaradarkən oxucuların yaş xüsusiyyətləri və bilik səviyyələri nəzərə alınmışdır. Ona görə Rafiqin təsvir etdiyi fikirlər oxuculara asanlıqla çatır və onları razı salır.

Rafiq Yusifoğlunun vətənpərvərlik duyğuları şerləri vasitəsilə oxuculara sirayət edir. Ümumiyyətlə, Rafiqin şerləri Azərbaycan torpağının bədii təsvirinə həsr edilmişdir. Müəllif uşaqlar üçün yazdığı şerlərin quruluşuna xüsusi diqqət verir. Şairin uşaq şerləri 4, 5, 6 hecadan ibarət olur. Çünki şerdə hecaların sayı çox olanda uşaqlara çətin gəlir. Ona görə də uşaqlar üçün 10–11–12 hecalı şerlər təqdim etmək məsləhət görülmür.

Problemin həllinə bu prizmadan yanaşsaq görərik ki, Rafiq Yusifoğlu əlinə qələm alanda uşaqların bu keyfiyyətini nəzərə alır. Bu baxımdan «Adam balası» şeri səciyyəvidir. Müəllif təsvir edir ki, adam kiçik olanda onun arzuları böyük olur:

Adam kiçik olanda,
Çiçəyin dilini bilir.
Kəpənəyin, qarışqanın,
Böcəyin dilini bilir.

Adam kiçik olanda,
Uçmağa qanadı olur.
Adam böyüdükcə, həyat
Gözlərində adi olur.

Uşaq aləminin, uşaq psixologiyasının təsviri Rafiqi maraqlandıran əsas keyfiyyətlərdən biridir.

R. Yusifoğlu şerində uşaqların yeni il arzularını belə təsvir edir:

Təzə il, ay təzə il,
Gəlməyəsən gözə, il.
Uğurlu qədəminlə
Ömrümüzü bəzə, il.

Kaman gətir, saz gətir.
Şirin bir avaz gətir.
Dön zəfərlər ilinə,
Ürəklərə yaz gətir.

Təzə il baharın gəlişi ilə bir günə düşür. Müəllif bu şerdə Azərbaycan baharının toylu, bütatlı gəlişini təsvir edir. Burada balaların bayram ovqatını bədii sözün qüdrəti ilə oxuculara çatdırır. Novruz bayramında xalqımızın illərdən bəri qoruyub gətirdiyi ənənələri – ev-əşiyi təmizləməyi, qaydaya salmağı, kosa-kosa oyununu, yumurta boyamağı, yumurta döyüşdürməyi və s. xatırladır.

Rafiq Yusifoğlu «Təzə il» şerində təbiətin oyanması ilə insanların həyat tərzinin dəyişməsini və bunun balacaların duyğularına, hissələrinə təsir etdiyini, onlarda xoş əhvali-ruhiyyə yaratdığını təsvir edir.

Xalqımızın illərdən bəri müstəqillik uğrunda mübarizədə şəhid olmuş mərd oğulları şairin diqqətindən yayınmır. Xalqımızın and yeri olan Şəhidlər xiyabanına həsr etdiyi şerdə Rafiq Yusifoğlu balaca oxucularına elə gözəl duyğular aşılayır ki, oxucuların nifrət dolu qəzəbini söndürmək olmur. «Şəhidlər xiyabanı» şerində yazır:

Mərdləri qorxutmayıb
Namərdlərin gülləsi.
Hər qəbir–azadlığa
Gedən yolun pilləsi.

Əlimizdə qərənfil,
Dilimizdə haqq sözü.
Bu günahsız millətə
Kömək etsin haqq özü.

Hər başdaşı çevrilib,
Şərəf, qeyrət büstünə.
Bir güllə qoyulubdur
Hər məzarın üstünə.

Yaxın keçmişimizdə baş verən Xocalı soyqırımını hadisəsinə şairin həsr etdiyi «Xocalı şəhidlərinə» adlı şerini həyəcənsiz oxumaq mümkün deyil. Uşaq və gəncləri vətənpərvərlik ruhunda tərbiyələndirmək, düşməne qarşı sonsuz nifrət hissi yaratmaq üçün bu əsərin böyük əhəmiyyəti vardır:

Köksümüzdən vurulmuşuq.
El içində xar olmuşuq.

Biz ölmüşük, dirilmişik,
Həsretlik qəbir üzünə...

Qan ağlayan nəmli gözlər,
Nə qədər yerə baxacaq?
Allah, mənim ürəyimdən
Bu tikan nə vaxt çıxacaq?

Hər papaqlı layiq deyil,
Kişi adı daşımağa!

Biz almasaq bu qisası,
Haqqımız yox yaşamağa...

Şərin ümumi ideyasından məlum olur ki, erməni faşistləri Xankəndində yerləşən Sovet qoşunlarının köməyi ilə azərbaycanlıların yaşayış məskəni olan böyük bir rayonun – Xocalının əhalisini qırıb, rayonun adını xəritədən silmişlər. Ermənilərin XX yüzilliyin sonunda törətdikləri bu faciə tarixə «Xocalı faciəsi» kimi daxil olmuşdur. Azərbaycan xalqı bu faciəni unutmayacaqdır. Rafiq Yusifov uşaq və gənclərimizin qan yaddaşına öz şəri ilə həkk etdiyi «Xocalı faciəsi»nə gələcək nəslimiz illər ötdükcə dönə-dönə müraciət edəcək, beləliklə, erməni millətçilərinə nifrət edəcək.

Şairin mövzu dairəsi geniş və tükənməzdir. Onun «Ana dili» adlı şəri Azərbaycan dilinin saflığı, şirinliyi, müqəddəsliyi uğrunda aparılan mübarizəyə həsr olunubdur. Balalarımız bu şer vasitəsilə Azərbaycan dilinin Şərqi aləmində ən potensial, enerjili dillərdən biri olduğunu öyrənirlər.

Anamın özü kimi,
Ana dili müqəddəs.
Damarımızda qandı,
Ciyərimizdə nəfəs.

Şirin layla eşidib,
Körpə dinclik tapıbdır.
O dil ana südüylə
Ruhumuza hopubdur.

Ana dili qürbətde
Vətənə dönə bilər.
Düşmənlərin başına
Mərmitək enə bilər.

Odur ən çətin anda,
Köməyimizə yetən,
Ana dili yoxdursa,
Nə ana var, nə vətən.

Şair Rafiq Yusifov bütün ədəbi irsini uşaq və gənclərə həsr etmişdir. Onun əsərləri içərisində «Söz sənəti» kitabı uşaqlar üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. 46 səhifəlik bu kitabda uşaqlara Azərbaycan dilinin qrammatikası öyrədilir. Nitq hissələrinin, cümlə üzvlərinin, durğu işarələrinin – isim, sifət, say və yaxud mübtəda, xəbər, tamamlıq, nida, sual işarəsinin hərəsinə ayrı-ayrı şerlər həsr olunmuşdur. Məsələn, Əvəzlik haqqında belə yazılır:

Çətinə düşənlərin
Köməyinə gəlirəm.
Neçə nitq hissəsini,
Əvəz edə bilirəm.

Mən isimin, sifətin,
Sayın, zərfin dostuyam.
Neçə-neçə növüm var,
Öz işimdə ustayam.

Nə əmr etsən, hazırım,
Demə həvəsim yoxdur.
Əvəzliyəm, əvəzlik,
Mənim əvəzim yoxdu...

Rafiq Yusifov şerləri vasitəsilə dilimizdə az işlənən bir çox sözlər, eləcə də kənd təsərrüfatı və məişətdə işlənən alətlər ilə uşaqları tanış edir, məsələn, herik şumu, sadağa, dəryaz, qəzil, sicim, örüş, dabağ, qısır, səllimi, sapand və s. Azərbaycan dilində az işlənən sözlərin izahını

bilmək hər bir uşağa çox vacibdir. Etiraf etməliyik ki, dilimizdə işlənən bu sözləri nəinki uşaqlar, hətta müəllimlərin çoxu bilmir.

– Toyuğun ayağında

Üzüyə bax, üzüyə.

– Heç belə də şey olar?

Hamı güldü Həziyə,

– Üzük deyil, bəs nədir?

– Bax, əsgidir, badışdı.

Çəpərdən aşıb, gedir,

Çil toyuq çox nadinədi.

Biz bu əskini onun

Ayağına tikmişik,

Qonşunun toyuğuyla

Düşməsin tay, dəyişik.

Şerin məğzi uşaqlara öyrədir ki, toyuqlar dəyişik düşməsin deyə, ayaqlarına tikilən rəngli parçaya badış deyilir.

Zeynal Cabbarzadə

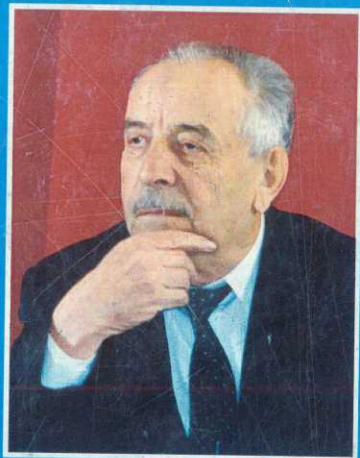
(1920–1977)

Zeynal Əliabbas oğlu Cabbarzadə 1920-ci ildə Bakıda dənizçi ailəsində dünyaya göz açmışdır. O, orta təhsilini Bakı məktəblərində alıb, 1937-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur. O, 1941-ci ildə həmin universiteti bitirmişdir. Z.Cabbarzadə hələ təhsil illərində jurnalistika ilə maraqlanmışdır. Bu illərdə o, «Balıq cəbhəsi», «Qırmızı Kürçaylı» qəzetləri ilə əməkdaşlıq edibdir. Bir müddət Şamaxının Mədrəsə kəndində müəllimlik etmiş, gənc nəslin təlim-tərbiyə işləri ilə yaxından tanış olmuşdur. Müharibə başladıqdan sonra Zeynal Cabbarzadə ordu sıralarına çağırılır. Bir il Zeynal Cabbarzadə Bakıda hərbi kurs oxuyub, sonra döyüşə yola düşür. Vətən müharibəsinin ağır döyüşlərində yaralanıb, ordu sıralarından tərxis olunur, evə qayıdır. 1943-cü ildən 1948-ci ilə qədər Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının «Natəvan» adına klubunda müdir, «Ədə-

«Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi» kitabının müəllifi Aydın Cəfər oğlu Hacıyev 1936-cı ildə Şuşa rayonunun Malıbəyli kəndində anadan olmuşdur. Orta məktəbi bitirdikdən sonra 1947-ci ildə Şuşadakı pedaqoji texnikuma daxil olmuşdur. 1953-cü ildə texnikumu bitirib, Tərtər rayonunun Sarov kəndində müəllimlik etmişdir.

1953-cü ildə ali təhsil almaq üçün ADPU-ya (keçmiş API-yə) daxil olmuşdur. 1957-ci ildə Mingəçevir şəhərinə müəllim təyin edilmişdir.

O, 1962-ci ildə ADPU-nun aspiranturasına daxil olmuşdur. 1966-cı ildə «V-VIII siniflərdə lirik əsərlərin tədrisi yol-

ları» mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.

Aydın Hacıyev «1920-1960-cı illərdə Azərbaycan uşaq nəşrinin əsas problemləri» mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. O, 20 elmi-metodik kitabın və 80-dən artıq elmi-metodik məqalənin müəllifidir.

TƏHSİL